

De Nederlandse schrijftaal Le Néerlandais écrit van de Westhoek in Frankrijk · 38 dans le Westhoek français · 38 Tisje Tasje's leven La vie de Tisje Tasje

Cyriel Moeyaert

Verschenen in *Tisje Tasje's Almanak* (1927-1930), uitgegeven door Gabriël Plancke in Hazebroek.

Tisje Tasje's Leven is de titel van een levensbeschrijving van Jan Baptist van Grevelinghe. Deze is in 1927, 1928, 1929 en 1930 verschenen in vier bijdragen van *Tisje Tasjes Almanak*. Elk jaar verscheen een bijdrage, samen zowat 40 bladzijden lang. Op de pagina ernaast stond telkens een Franse vertaling. Het is geen biografie geworden maar een legendarisch levensverhaal, want Tisje

Paru dans *L'Almanach de Tisje Tasje* (1927-1930), édité par Gabriel Plancke à Hazebroeck.

Tisje Tasje's Leven (« La Vie de Tisje Tasje ») est le titre donné à un récit de la vie de Jean-Baptiste van Grevelinghe, paru en 1927, 1928, 1929 et 1930. Ces quatre contributions à *L'Almanach de Tisje Tasje*, à raison d'une par an, représentaient au total quelque 40 pages. En regard de chaque page figurait une traduction française. Il ne s'agit pas d'une biographie, mais plutôt du récit légendaire d'une vie, car le personnage de Tisje Tasje (Jean-Baptiste « Petite Tasse ») était devenu une figure légendaire de Flandre française.

Gabriël Plancke (1886-1954)

Auteur

Les articles ne portent aucune signature. Le calendrier a été publié par Gabriel Plancke d'Hazebroeck, un des principaux disciples de Jules Lemire. Nous pouvons supposer que c'est Gabriel Plancke qui en a rédigé le texte, notamment parce que celui-ci ne diffère ni par la langue ni par le style d'autres articles des calendriers.

Gabriel, Louis, Joseph Plancke (Saint-Sylvestre-Cappel, le 29 janvier 1886) a dirigé le journal d'Hazebroeck *Le Cri des Flandres*. Il a succédé à Lemire comme député du district électoral d'Hazebroeck. De 1924 à 1940 (sauf en 1933), il a refait paraître l'*Almanach de Tisje Tasje*, désormais en deux langues. L'ancien *Tisje Tasjes Almanak* (1899-1914) ne paraissait habituellement qu'en néerlandais.

Gabriel Plancke a publié une biographie légendaire de Tisje Tasje. Même les faits historiques qui y sont évoqués ne sont pas fiables. Ainsi, par exemple, on sait que Jean-Baptiste van

Tasje was in Frans-Vlaanderen tot een legendarische figuur uitgegroeid.

Auteur

De bijdragen zijn niet ondertekend. De kalender werd uitgegeven door Gabriël Plancke van Hazebroek, een van de voornaamste volgelingen van Jules Lemire. We veronderstellen dat de tekst door Gabriël Plancke geschreven is, ook omdat de taal en de stijl niet verschillen van andere bijdragen in de kalenders.

Gabriël, Louis, Joseph Plancke (Sint-Silvesterkappel, 29 januari 1886) leidde de Hazebroekse krant *Le Cri des Flandres*. Hij volgde Lemire op als volksvertegenwoordiger voor het kiesdistrict Hazebroek. Vanaf 1924 tot 1940 (op 1933 na) liet hij *Tisje Tasje's Almanak* weer verschijnen, maar nu in twee talen. De vroegere *Tisje Tasje's Almanak* (1899-1914) verscheen doorgaans alleen in het Nederlands.

Gabriël Plancke publiceerde een legendarische biografie van Tisje Tasje. Zelfs de historische feiten die erin vermeld worden, zijn onbetrouwbaar. Zo is bv. Jan Baptist van Grevelinghe op 13 april 1768 in Buisscheure geboren en Plancke heeft het over 1775. Op grond van deze biografie heeft de kunstschilder De Schodt en z'n vrouw voor Hazebroek de reuzen Tisje Tasje en Toria gemaakt die elk jaar met carnaval door de straten van de stad worden gedragen.

Historisch leven en werk van Tisje Tasje

Tisje Tasje of Jan Baptist van Grevelinghe werd als zoon van Michel van Grevelinghe en Marie-Thérèse Dehaene in Buisscheure geboren op 13 april 1768¹. Tisje is tot ongeveer z'n twaalfde in Buisscheure naar school gegaan en kende er dus heel wat mensen. Op z'n twaalfde jaar is hij bij zijn tante (of oma?) niet ver van Schouwbroek gaan wonen en werkte vier jaar als knecht in het klooster van de Broeders Wilhelmiën in Noordpene. Dan werd hij weggestuurd "omdat hij aan Bacchus geofferd had". In z'n berijmde verhaal over zichzelf laat hij blijken dat hij gevrijd

had met een meisje. Op 25 juli 1787 is hij met dat meisje, Marie Compagnon, getrouwd. Een tijd lang had hij een

3

lexicon

Grevelinghe est né le 13 avril 1768 à Buysseure; or Plancke date sa naissance de 1775. C'est pourtant sur la base de cette biographie que l'artiste peintre De Schodt et son épouse ont confectionné les géants Tisje Tasje et Toria, qui défilent chaque année au carnaval dans les rues d'Hazebroeck.

Données historiques de la vie et de l'activité de Tisje Tasje

Tisje Tasje ou Jean-Baptiste van Grevelinghe, fils de Michel van Grevelinghe et de Marie-Thérèse Dehaene, naquit à Buysseure le 13 avril 1768¹. Tisje fréquenta l'école de son village jusqu'à l'âge de douze ans environ; il y connaissait donc beaucoup de monde. À partir de ses douze ans, il habita chez sa tante (ou chez sa grand-mère?) non loin du Schoubrouck, et travailla quatre ans comme serviteur au prieuré des Frères Guilhelmites de Noordpeene. Il en sera expulsé pour avoir « sacrifié à Bacchus ». Dans le récit en vers qu'il a fait de sa propre existence, il révèle qu'il a eu un flirt. Il allait d'ailleurs convoler en justes noces avec cette jeune fille, Marie Compagnon, le 25 juillet 1787. Pendant quelque temps, il eut une boutique à Noordpeene, fut ensuite manoeuvre chez un maçon, mais ne tarda pas à s'en aller par monts et par vaux comme colporteur, vendant des tasses, soucoupes et autres petits plats. De là son surnom de Tasje ou Tasse. Après le décès de sa première épouse, il se remaria avec Reine Schoonaert. Il eut deux filles de son premier mariage, et un fils et une fille de son second. Entretiens, il manifesta des talents comme auteur de théâtre, poète et membre – probablement même factor – de la chambre de rhétorique « Parnassus Schaer » (Compagnie des Parnassiens) de Buysseure. Il mourut à Noordpeene le 25 novembre 1842.

Œuvre

En 1824 parut en néerlandais sa « Tooneelstuk die vermeld den ondergang van Napoleon ende herstellinge van de deugrijke, en beglansden christen koning Ludovicus den achttienden koning van Vrankrijk als ook de stantvastige liefde van Constantius ende Fidelia. Vijf bedrijven. » (Pièce de théâtre montrant la déchéance de Napoléon

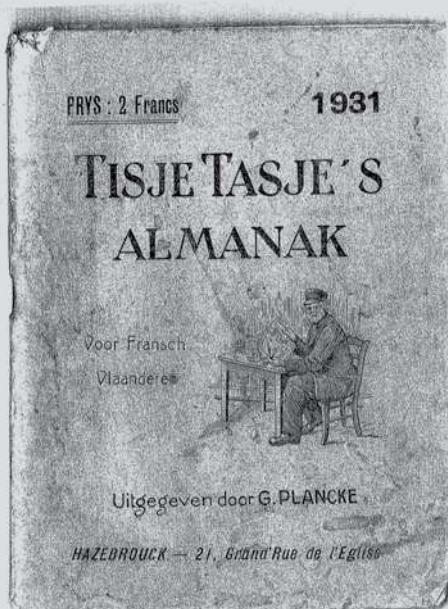
lexique

winkel in Noordpene en daarna werd hij opperman bij een metselaar, maar al heel gauw trok hij rond als leurder met kopjes en schoteltjes. Vandaar z'n bijnaam Tasje of Tasse. Na de dood van z'n eerste vrouw is hij hertrouwd met Reine Schoonaert. Hij had in z'n eerste huwelijk twee dochters en in zijn tweede een zoon en een dochter. Ondertussen werd hij een vrij begaafd toneelschrijver en dichter en lid, en waarschijnlijk hofdichter, van de rederijderskamer "Parnassus Schaer" van Buisscheure. Hij stierf in Noordpene op 25 november 1842.

Werk

In 1824 verscheen "Tooneel-stuk die vermeld den ondergang van Napoleon ende herstellinge van de deugrijke, en beglansden christen koning Ludovicus den achttienden koning van Vrankrijk als ook de stantvastige liefde van Constantius ende Fidelia. Vijf bedrijven." Het werd in 1826 een keer opgevoerd in Buisscheure door de rederijderskamer "de Parnassus Schaer".

"Klucht vertoont aen het spel van t'aghtvuldig mensch op de vijf zinnen" werd opgevoerd in 1841 in Zuidpene (waarschijnlijk een

lexicon

et le rétablissement du vertueux et glorieux roi Louis XVIII, roi de France, ainsi que l'indéfectible amour de Constantius et Fidelia. Cinq actes). La pièce fut représentée une fois en 1826 à Buyscheure par la chambre de rhétorique « de Parnassus Schaer ».

La « Farce du jeu du personnage aux huit visages sur les cinq sens » fut jouée en 1841 à Zuytpeene (vraisemblablement une copie de piètre qualité, publiée par Jean Martin Pierens de Cassel).

Il écrivit aussi une « Schoone klugt voorgevallen tot Noordpene tusschen eenen man van Arnijcke en een flinken jongman van Zuytpeene . Stemme van Karels wagen » (Jolie farce survenue à Noordpeene entre un homme d'Arnêcke et un vaillant jeune gars de Zuytpeene), « Nieuw Liedeken . Stemme van Bakus » (Nouvelle chanson. Voix de Bacchus), 1932, Noordpeene; « Triaeter spel, liedken gedigt door J.B.V. » (Théâtre, chanson composée par J.B.V.) et « Sermoen of Lofreeden van de Wijn » (Sermon ou Éloge du vin)².

« Nieuw Liedeken van Baptiste Tasse. » (Nouvelle Chanson de Baptiste Tasse) était le titre de la composition de Tisje Tasje sur sa propre vie. La version écrite la plus ancienne, « Stemme Rijkt daer naer, Mijne vrouwe heet Joanne » (Voix qui va vers elle. Ma femme s'appelle Joanne), a été consignée sous le n°11 dans le Chansonnier de Louis Monsterleet à Bollezele le 8 février 1847.³ C'est un petit chef-d'œuvre dont il serait intéressant de retrouver la mélodie.

Langue et style

Le style de ce récit en forme de légende est fluide, attrayant et très diversifié. Il fourmille de dialogues animés, faits de questions et réponses, et est truffé d'extraits de chansons, comme celui-ci :

*Daar was een man een fraeien man. Of:
't Was een man die koeken bakken dei
En 't wyf ze deide Korenthen
En de trog vloeg om
De koeken waren krom*

Il était un homme, un bel homme. Ou:
C'était un homme qui cuisait des gâteaux
Et la femme s'appelait Corentine
Et la huche bascula

lexique

slordige kopie, gepubliceerd door Martin Pierens van Kassel).

Verder schreef hij : “Schoone klugt voorgevallen tot Noordpene tusschen eenen man van Arnijcke en een flinken jongman van Zuydpeene. Stemme van Karels wagen”; “Nieuw Liedeken . Stemme van Bakus”, 1932, Noordpeene; “Triaeter spel, liedken gedigt door J.B.V.”; “Sermoen of Lofreeden van de Wijn”.

“Nieuw Liedeken van Baptiste Tasse” was het al aangehaalde liedje van Tisje Tasje over zijn eigen leven. De oudste geschreven versie is nr. 11: “Stemme Rijkt daer naer, Mijne vrouwe heet Joanne”, in het Liederboek van Louis Monsterleet, opgetekend in Bollezele op 8 februari 1847.³ Dit is zijn meesterwerkje en het zou de moeite lonen om er de melodie van te kennen.

Taal en stijl

De stijl van dit legendarisch verhaal is vloeiend en onderhoudend, vol afwisseling. Er zijn voortdurend levendige gesprekken met vraag en antwoord, verschillende aanhalingen van liedteksten zoals:

*Daar was een man een fraeien man. Of:
't Was een man die koeken bakken dei
En 't wyfze deide Korenthen
En de trog vloeg om
De koeken waren krom*

Ook bekende verhaaltje zoals dat van:
Puit, kruipt uit, gy zou me pekken! zei de puit.

Ook bekende of minder soms spottende rijmpjes zoals:

*Jong getrouwd, jong berouwd, of:
Der vrouwen liefde is als kleinen wijn,
verandert spoedig in azijn.*

Zegswijzen en spreekwoorden zoals :
*Een vleier is vriend in de mond/ maer dikwijls
vyand in den grond.*

*Schoon goed is lyk schoone vrouwen, 't en is
nooit te betrouwen*

*Twee vrouwen in een huis/ twee katten aan
een muis.*

*'t Is in 't huys gheel verdraeyt/ waer 't
haentje zwygt en 't hennetje kraeyt*

5

Les gâteaux étaient déformés

Ou de petites histoires comme:

*Puit, kruipt uit, gy zou me pekken! zei de puit.
Crapaud, sors de là! La poisse! dit le crapaud.*

Ou encore des couplets plus ou moins connus et parfois moqueurs comme:

*Jong getrouwd, jong berouwd, of:
Der vrouwen liefde is als kleinen wijn, verandert
spoedig in azijn.*

Si jeune tu es marié, jeune tu vas regretter. Ou:
Amour de femme est comme vin aigre, tourne vite à vinaigre.

Des dictions et proverbes du genre de:

*Een vleier is vriend in de mond/ maer dikwijls
vyand in den grond.*

*Schoon goed is lyk schoone vrouwen, 't en is nooit
te betrouwen*

*Twee vrouwen in een huis/ twee katten aan een
muis.*

*'t Is in 't huys gheel verdraeyt/ waer 't haentje
zwygt en 't hennetje kraeyt*

*Die eyeren wil hebben moet het kakkelen der
henne lyden (moet het kakelen verdragen)*

Flatteur est en parole ami / mais souvent au fond ennemi.

Belle marchandise est comme jolie fille, jamais ne t'y fie.

Deux femmes au logis, deux chats pour une souris.

Tout va de travers au foyer / où coq se tait et laisse poule chanter.

Qui veut des oeufs récolter / doit le caquetage endurer.

Les noms propres sont judicieusement choisis pour caractériser les personnes: Rijkebeurse (Richard), Cys Pareulle (chiffonnier), juffrouw van de Peereboom (Mademoiselle du Poirier), Paccou, boer Pladys (marchand de plies, poissonnier), Trèje Pruimmondje (Thérèse Bouche de prune), etc. Tout aussi sympathique est de voir l'auteur mêler souvent à son récit des lieux-dits ou des noms d'auberges réels de Flandre française: Smout Pot, Balenberg, Haverstrobbel, Schaecke, Verloren

Die eyeren wil hebben moet het kakkelen der henne lyden (moet het kakelen verdragen)

De eigennamen zijn goed gekozen om de persoon te typeren: Rijkebeurse, Cys Pareulle (voddenkoopman), juffrouw van de Peereboom, Paccoo, boer Sagaan, boer Pladys, Trèje Pruiimondje, enz. Sympathiek is ook dat de auteur veel Frans-Vlaamse wijken of herbergen met name in het verhaal vermengd: Smout Pot, Balenberg, Haverstrobbe, Schaecke, Verloren Hoek, enz. Ook de Frans-Vlaamse dorpen en steden komen geregeld met name aan de beurt: Bavinchove, Suytpeene, Noordpeene of Peene, Boeschepe, enz.

1 De taal

Er staan heel wat taal- en spelfouten in. De meeste woorden zijn gewoon Nederlands, geschreven in de oude spelling.

1. Tisje Tasje gebruikt graag *Frans-Vlaamse* woorden en wendingen die z'n lezers heel goed begrijpen.

Een vrij meisje: mooi, lief. *De omleggende parochien*: omliggende dorpen. Men heeft *my veroornaamt Tisje Tasje*: de bijnaam gegeven. *Tisje dei de menschen kijken met alle zijn prulliges*: mopjes. *De schoolekoster*: onderwijzer. Tisje was naar *de kermisse genood*: uitgenodigd. Men was gekomen tot *de paptaarte*: typische Frans-Vlaamse nog bestaande taart. De boer gaf *een betje* aan Tisje: een stukje taart. *Achter elkeen daervan gediend was*: nadat iedereen bediend was (met een stuk taart). *In het koolhof*: groentetuin. 't Waren drie appels in de *schaapra*: etenskastje, schapraai. *Mijn beurse was te kleine*: m'n jaszak. *Tisje en beide juiste achter zijn stryne*: Tisje wachtte alleen maar op z'n nieuwjaarsgeschenk. *Het is tijd van huiswart te gaan*: om naar huis te gaan: huiswaarts is nog gewoon levend Zuid-Vlaams. *Een briefke om te toogen dat ik niet en strynt geweest en hebbe*: om te tonen dat ik m'n nieuwjaarsgeschenk niet gekregen heb: *en strynt voor esstrynt*, voltooid deelwoord van strynen. 't *Houdt al*: het hangt ervan af. Er zijn maar *tettebrokken* meer: er zijn alleen nog maar afvalbrokjes van vlees.

6 *Mentje Moei*: tante Mentje. 't *Eerste*

Hoek, etc. Les villages et villes de Flandre française y reviennent aussi régulièrement: Bavinchove, Zuytpeene, Noordpeene ou Peene, Boeschèpe, etc.

1 Langue

Les fautes de langue ou d'orthographe ne sont pas rares. La plupart des mots sont du néerlandais courant orthographié à l'ancienne.

1. Tisje Tasje utilise volontiers un vocabulaire et des tournures de *franco-flamand* que ses lecteurs comprennent aisément.

Een vrij meisje: jolie ou gentille fille. *De omleggende parochien*: les paroisses environnantes. Men heeft *my veroornaamt Tisje Tasje*: on m'a surnommé Tisje Tasje. *Tisje dei de menschen kijken met alle zijn prulliges*: Tisje se présentait devant les gens avec tout son fourbi. *De schoolekoster*: le maître d'école. Tisje was naar *de kermisse genood* (pour « uitgenodigd »): Tisje était invité à la kermesse. Men was gekomen tot *de paptaarte*: on en était arrivé à la tarte semoule (typique de la région et qui existe encore aujourd'hui). De boer gaf *een betje* aan Tisje: le fermier donna un quartier (de tarte) à Tisje. *Achter elkeen daervan gediend was*: quand chacun en eut reçu (un quartier). *In de koolhof*: au potager. 't Waren drie appels in de *schaapra*: il y avait trois pommes dans le garde-manger. *Mijn beurse was te kleine*: la poche de ma veste était trop petite. *Tisje en beide juiste achter zijn stryne*: Tisje n'attendait que ses étrennes. *Het is tijd van huiswart te gaan*: il est temps de rentrer (*huiswaarts* se dit encore actuellement en Flandre française). *Een briefke om te toogen dat ik niet en strynt geweest en hebbe* (toogen: cf. le néerlandais moderne *betoo*): un petit mot pour montrer que je n'ai pas reçu mes étrennes (*en strynt* pour *esstrynt*, participe passé de *strynen*). 't *Houdt al*: cela tient (à), cela dépend. Er zijn maar *tettebrokken* meer: il ne reste que des déchets (de viande). *Mentje Moei*: tante Mentje. 't *Eerste jahr poenen en lekken*: la première année, baisers et bécots. *Met de stuitepanger gaan*: circuler avec la sébile (en fait, une boîte à tartines). *Het spottige meisje*: la drôlesse. *Tisje ging te Bavinchove kermisse in de bal* (naar het bal): Tisje allait au bal de la kermesse de Bavinchove. *Achter een polkatje of twee gedonsen* (pour *gedanst*) *te hebben*: après avoir dansé une petite polka ou deux. *Zulk een praetelaere lyk gy*: un bonimenteur (praatjesmaker) comme

*jahr poenen en lekken: kussen. Met de stuitepan-
ger gaan: met het bedelaarsmandje, eigenlijk
botenhammenpander. Het spottige meisje: olijke
meisje. Tisje ging te Bavinchove kermisse in de
bal: naar het bal. Achter een polkatje of twee
gedonsen te hebben: gedanst. Zulk een praete-
laere lyk gy: zo'n praatjesmaker als jij. Juliatje
draeyde het zetje: draaide haar gat. Hij zat bij
Tisje en tukte met hem: hij toostte, klonk met de
glazen (in West-Vlaams: tikken). Verbrandt gy
uw zet gy moet op de blidders zitten: dan moet
je op de blaren zitten. Reek niet op die schoone
beloften: reken niet. Een negen dagen houden:
een novene doen. Ze bleef een litje in de kerk:
een beetje, een poosje. Aardappels schraen:
schillen. Gebruikt ze veele roet om te koken: "vet".
Een zwarte klakke met een lange pen: een zwarte
pet met een lange klep. Zy legt te bed: ligt. Met
haar patjes bloot: met haar beentjes bloot. Die
een meule bezitsten: die een molen bezaten. Uw
terve: tarwe. Horkt hier Toria: luister es Toria.
Hij was verobligierd van onder tafel te vluchten:
genoodzaakt. Zy toogt eenige kribbels: ze laat
enkele schrammen zien. Hij schreef altijd voort
al gremeelen: glimlachend. De toker: pook. De
vrouwmenschen housteten; de vrouwen hoestten.
Splindenieuw goed: splinternieuw. Het goed en
was niet vroom: sterk. Een litje op een keer: een
beetje met een keer. Hij dei de deure klappen: hij
liet de deur dichtslaan. Dat is goed genoeg voor
zijn luppe: voor z'n bek. Achter het begravelijk: na
de begrafenis. 't Schijnt me: me dunkt. Zijn die-
very: diefstal. Vier Fransbroodjes: vier broodjes.
Wat zallen wy gereed doen om te ontnuchteren:
te ontbijten. Een vierdeel potzucker: het vierde
van een pond: 145 gram. Een half pond choco-
lade: kwart kilo, 150 gram. Een kannetje zoete
melk: een literdje. Hij draaide hem en baalde jo
op de staak: en bolde precies op de staak: jo is
een uitroep bij bolders als ze het doel raken. Zyn
ezel die van elde was: die oud en bejaard was:
elde is leeftijd of ouderdom. Ik zijn daervan niet
veronderd: verwonderd.*

2. We ontdekten ook enkele zeldzame
Middel nederlandse woorden die nog vaak voor-
komen in het Frans-Vlaams. Oudere
woorden blijken in zijn Frans-Vlaams
en in zijn schrijftaal nog heel normaal.

7

lexicon

*toi. Juliatje draeyde het zetje: la petite Julie tourna
le dos (le postérieur). Hij zat bij Tisje en tukte met
hem: il était assis à côté de Tisje et trinquait avec
lui (tukte: cf. dialecte de Flandre-Occidentale
tikte). Verbrandt gy uw zet gy moet op de blidders
zitten: si tu te brûles le derrière, tu dois t'asseoir sur
les cloques (blidders pour blaren). Reek niet op die
schoone beloften: ne te fie pas aux belles promesses
(reek niet op pour reken niet op, ne compte pas sur).
Een negen dagen houden: faire une neuvaine. Ze
bleef een litje in de kerk: elle resta un moment dans
l'église (een litje - cf. anglais a little - pour een beetje,
een poosje). Aardappels schraen (pour schillen):
éplucher des pommes de terre. Gebruikt ze veele roet
om te koken (roet pour vet, de la graisse, du roux):
elle utilise beaucoup de graisse pour cuire. Een
zwarte klakke met een lange pen: un 'claque' noir à
longue visière (ou penne). Zy legt te bed: elle est
alitée (legt pour ligt). Met haar patjes bloot: (fille)
jambes nues. Die een meule bezitsten: (pour bezaten):
ceux qui possédaient un moulin. Uw terve: votre
froment (tarwe). Horkt hier Toria: écoute, Toria (cf.
allemand horchen). Hij was verobligierd van onder
tafel te vluchten: il fut obligé (cf. français) de se
réfugier sous la table. Zy toogt eenige kribbels: elle
montre quelques égratignures (schrammen). Hij
schreef altijd voort al gremeelen: il continuait d'écrire
en souriant (glimlachend). De toker: le tisonnier.
De vrouwmenschen housteten (pour de vrouwen
hoestten): les femmes toussaient. Splindenieuw goed:
marchandise flambant neuve (splinternieuw).
Het goed en was niet vroom: la marchandise n'était
pas de bonne qualité (vroom, pieux, pour sterk,
robuste). Een litje op een keer: un petit peu à la fois.
Hij dei de deure klappen: il claqua (« fit claquer ») la
porte. Dat is goed genoeg voor zijn luppe: c'est (assez)
bien fait pour sa g.... Achter het begravelijk: après
(derrière) l'enterrement (na de begrafenis). 't Schijnt
me: il me semble (me dunkt). Zijn dievery: son larcin
ou vol (zijn diefstal). Vier Fransbroodjes: quatre
pains (« français »!). Wat zallen wy gereed doen om
te ontnuchteren: qu'allons-nous préparer pour le
petit-déjeuner (ontbijt)? Een vierdeel potzucker: un
quart (de livre) de sucre. Een half pond chocolade:
une demi-livre de chocolat. Een kannetje zoete melk:
un cruchon (un litre) de lait sucré. Hij draaide hem
en baalde jo op de staak: il (se) tourna et lança la balle
en plein sur le poteau (« jo » est l'exclamation du*

lexique

Beiden achter voor wachten op of ook verwachten. Het al vermelde *vrij* voor mooi of lief. Ook de vermelde Zuid-Vlaamse woorden zijn tegelijk Middelnederlands: *om te ontnuchteren* voor ontbijten, *noden* voor uitnodigen. *Deelen achter* : erven van. *Reek niet op die beloften*: reken niet. *Vroom goed*: sterk. *Een kannetje melk*: litertje. *Men heeft my veroornaemt Tisje Tasje*: de bijnaam gegeven. Oudere bij ons niet meer gebruikelijke woorden : *Leen moeie* voor tante. *Al huiswart gaan*: naar huis. *In de koolhof*: groentetuin. *Gij kalfshoofd*: kalfskop. Om met zulk een *praetelaere lyk gy te huwen* : trouwen.

2 Spraakkunst, syntaxis

De inversie wordt niet toegepast: *achter wel eten te hebben, men was gekomen tot de papaerte, t'einde de halve uur, Tisje en beide maar juiste achter zyn stryne*. (Na een half uur wachtte Tisje alleen nog maar op z'n nieuwjaars-gift, om te vertrekken). *Alle dagen zy ging in de kerke* (naar de kerk).

Zoals de meeste Frans-Vlamingen past hij de woordvolgorde in de werkwoordelijke eindgroep toe zoals in het Standaardnederlands. *Een bannetje (bandje) dat gy nooit meer los en zult kunnen doen. Of zyn zet beslegen zou zyn met goud* (zelfs als z'n achterste beslagen zou zijn met goud). *Als gy in den oven gesteken zult zijn. Dat hij my zoo licht kiet zal zijn* (dat hij mij zo vlug kwijt zal zijn). *Dat een huwelyk alleen een mensch gelukkig kan maken*.

Plancke heeft wel moeite met de vervoeging van hebben: *heeft gy. Hebt ze mê?* (heb je ze mee). *Heeft gy dat gehoord?*.

Er zijn in z'n taal twee soorten van onvoltooid verleden tijd aanwezig: de meeste gaan uit op "-ste", soms zelfs de zwakke werkwoorden. Een man die zich niet groot *houdste*, dat ze op de Steenakker een *meule bezitsten*. *Fidelia wiste waer het houdste* (wist wat het betekende). Een andere soort onvoltooid verleden tijd gaan uit op "-ede": *hij zettede* een groot plakkaat op zyn kraam. De schamel beeste *zweetede* (zweette). De tweede *kleeded* hem met een kapote. Zij

verkoortene dat lyke veele namen (verkortten het). *Zy bidde* met betrouwen. Als d'een of d'ander hem *kniezed*

8

lexicon

lanceur quand il frappe dans le mille). *Zyn ezel die van elde was*: son âne, qui était âgé (littéralement « d'âge ») - *elde* signifie âge (leef tijd) ou vieillesse (ouderdom). *Ik zijn daervan niet veronderd* (pour *verwonderd*): je n'en suis pas étonné.

2. Nous avons aussi repéré quelques rares mots de moyen néerlandais qui réapparaissent assez fréquemment dans le flamand de Flandre française. Il semble tout à fait normal à l'auteur d'employer des vocables anciens dans son franco-flamand et dans son langage écrit. Exemples:

beiden achter, attendre (wachten op) ou s'attendre à (verwachten); *vrij* (déjà mentionné) pour joli (mooi) ou gentil (lief). Viennent également du moyen néerlandais les mots franco-flamands tels que *ontnuchteren* au sens de *ontbijten*, déjeuner, ou *noden* pour *uitnodigen*, inviter; *deelen achter*: erven van, hériter de quelqu'un; *reek niet op die beloften*: reken niet, ne compte pas sur; *vroom goed*: sterk, robuste ou résistant; *een kannetje melk*: un cruchon de lait; *men heeft my veroornaemt Tisje Tasje*: on m'a surnommé Tisje Tasje. D'autre part, on rencontre chez l'auteur des mots anciens qui ne sont plus en usage: *leen moeie* pour tante (« maman d'emprunt »); *al huiswart gaan* pour naar huis gaan, rentrer chez soi; *in de koolhof* (groentetuin, potager); *gij kalfshoofd*, kalfskop, « tête de veau » (tête de mule); om met zulk een *praetelaere lyk gy te huwen*: pour me marier avec un hâbleur comme toi.

2 Grammaire, syntaxe

L'inversion n'est pas appliquée: *achter wel eten te hebben, men was gekomen tot de papaerte* (après avoir bien mangé, on en était arrivé à la tarte); *t'einde de halve uur, Tisje en beide maar juiste achter zyn stryne* (au bout de la demi-heure, Tisje n'attendait plus que ses étrennes). *Alle dagen zy ging in de kerke* (tous les jours elle allait à l'église).

Tout comme la majorité des Flamands de Flandre française, l'auteur applique au groupe verbal en fin de phrase le même ordre des mots qu'en néerlandais standard. *Een bannetje (bandje) dat gy nooit meer los en zult kunnen doen*: une bandelette que vous ne pourriez plus jamais enlever. *Of zyn zet beslegen zou zyn met goud*: même s'il avait le postérieur garni d'or. *Als gy in den oven gesteken zult zijn*: quand vous aurez mis au four. *Dat hij my zoo licht kiet zal zijn*: qu'il sera si vite

lexique

(plaagde, de eind-e is weggeglaten).

Het voltooid deelwoord van het zwakke werkwoord gaan soms uit op -en: 't en is nog nooit niemand die myn *gevragen* heeft (gevraagd). Tisje had ook een plakkaat op zyn kraem *gezette* (gezet).

De verkleinwoorden eindigen doorgaans op -je of -tje. Toriaje. Uw klein nichteje. Een bannetje (bandje). Sommige eindigen op -ige: en knap wit *mutstige*. Een zeldzame keer op -ke: voor 't *huizeke* staande, Onze Lieve Vrouwke. I.p.v. -je, schrijft de auteur wel es -ch: *zetze* (zetje), een *vry tasche* (mooi tasje), *jieve engelche* (engeltje).

Het vragend voornaamwoord is in het Zuid-Vlaams *wiene* (wat?), maar dikwijls gewoon *wie*.

Het betrekkelijk voornaamwoord is "die" als onderwerp en "dat" als lijdend voorwerp, zoals in het West-Vlaams.

3 Spelling

Plancke blijkt geen benul te hebben van wat een open en gesloten lettergreep is. Hij zal de woorden wel goed uitgesproken hebben, maar schrijft *kloster* (klooster), *verkoortened* (verkortten), *plate neuze* (platte), *kleen mannetje met zyn groote klouffen* (klofen: klompen). Romanietje was een *koort* dikke meisje (kort, lein). *Om wie myn betje tarten Europa gelijkt* (taarte: waarom m'n stukje taart op Europa lijkt). Ook over de eindletter van werkwoordsvormen blijkt hij nogal onwetend. Hij schrijft *getrouwdt*, *gedroomdt*, achter de vader hem eerst op de been *gestalt* ging hebben (gesteld, niet voor de vader hem op de been geholpen heeft), dat mijn dochter meer of honderd duizend frank ryke *zall* zyn (zal), die met Tisje nog gern *gehuwdt* hadde (gehuwd was), *geleidt waren* (geleid, begeleid), 't Is dat zy eene *vuilesousse* is (vuilesaus: scheldwoord).

Soms schrijft hij oo i.p.v. oe: vader zaliger en mooder (moeder).

Plancke vermijdt soms de letter j als beginletter (uit vrees dat ze die als zj zouden uitspreken). In plaats daarvan schrijft hij een i of een y: ia, ya, Yo, yo (bij het balspel), ya'k, ya'k, myn kind, Ya'ge myn man, ia, myn man.

débarrassé (« quitte ») de moi. *Dat een huwelyk alleen een mensch gelukkig kan maken*: que seul le mariage peut rendre un homme heureux.

La conjugaison du verbe avoir pose quelques problèmes à Plancke: *heeft gy*. *Hebt ze mê?* (tu l'as emporté avec toi?). *Heeft gy dat gehoord?* (tu as entendu?).

On rencontre chez lui deux sortes de prétérit (ou imparfait): la plupart ont pour désinence -ste, parfois même dans les verbes forts: *houdste* (pour hield, tenait), *beizisten* (bezaten, possédaient). *Fidelia wiste waer het houdste* (Fidelia savait ce que cela signifiait); d'autres ont pour terminaison -ede: *hij zettede* een groot plakkaat op zyn kraem (zette - il apposa une grande affiche sur sa boutique); de schamel beeste *zweetede* (zweette - la pauvre bête suait). Il arrive que le -e final tombe: als d'een of d'ander hem *kniezed* (plaagde - quand l'un ou l'autre le taquinait); de tweede *kleeded* hem met een kapote (kleedde - le second se vêtit d'une capote). Autres formes: zij *verkoortene* dat lyke veele namen (verkortten het - ils l'abrégeaient comme beaucoup de noms); zy *bidde* met betrouwen (elle priaient en toute confiance).

Le participe passé des verbes faibles se termine parfois par -en: 't en is nog nooit niemand die myn *gevragen* heeft (gevraagd): personne ne me l'a jamais encore demandé. Tisje had ook een plakkaat op zyn kraem *gezette* (gezet): Tisje avait aussi mis une affiche à sa boutique.

Les diminutifs se marquent généralement par la finale -je ou -tje. Toriaje. Uw klein nichteje (votre petite cousine ou nièce). Een bannetje (bandje, bandelette). Certains se terminent en -ige: en knap wit *mutstige* (une jolie petite coiffe blanche). Rarement, on trouve la désinence -ke: voor 't *huizeke* staande (debout devant la petite maison), Onze Lieve Vrouwke (La petite Notre-Dame). L'auteur remplace occasionnellement -je par -che: *zetze* (zetje, popotin), een *vry tasche* (mooi tasje, belle petite tasse), *jieve engelche* (engeltje, angelot).

Le pronom interrogatif en flamand de la région est *wiene* (wat, quoi), souvent sous la forme raccourcie *wie*.

Comme dans le dialecte de Flandre-Occidentale, le pronom relatif sujet est *die* et le complément d'objet *dat*.

Bijdrage aan de taalherleving

Gabriël Plancke heeft zijn Vlaamse spreektaal vrij goed bewaard, maar is toch het slachtoffer van de Franse politiek die het Nederlands in Frans-Vlaanderen geleidelijk wilde uitroeien door elke vorm van Nederlands onderwijs te verbieden. Mensen zoals Renaat Despicht (1870-1960) hebben dat gemis aan onderwijs door zelfstudie kunnen overwinnen en hij is er zelfs in geslaagd om volwaardig professor Nederlands te worden aan de katholieke universiteit van Rijsel. Daarin slaagde ook iemand als Maxime Deswarte, z'n opvolger. Maar niet Gabriël Plancke. Misschien heeft hij in de catechismusles enkele begrippen van z'n moedertaal meegekregen, maar veel te weinig om die correct te kunnen schrijven. Z'n spelling is de ene keer die van Des Roches en een andere keer van De Vries te Winkel omdat hij woorden uit Nederlandse teksten overschrijft.

Maar daartegenover beschikt hij over een rijke Frans-Vlaamse woordkeuze en vlotte, levendige wendingen in z'n weergegeven gesprekken. Hij is een voorbeeld van de vele mensen die in het interbellum voor een taalopleving gezorgd hebben. Voorbeelden daarvan vinden we bij de opbloei van het Nederlandse toneel, de tijdschriften zoals "de Vlaemsche Stemme", "De Torrewachtere", "Le Beffroi de Flandre" en de "Le Lion de Flandre" en verder ook in het "Vlaams Verbond van Frankrijk". Gabriël Planckes *Tisje Tasje's Almanakken*, met daarin *Tisje Tasje's Leven* kunnen we ook beschouwen als een aparte bijdrage in die Vlaamse herleving in het interbellum. ■

- 1 Die juiste datum werd opgezocht door Jean Vanelle, toenmalig burgemeester van Buisscheure.
- 2 De vier laatste dichtwerken werden opgeschreven door J.M. Pierens in een handschrift uit het archief van de bibliotheek van de Franse Nederlanden aan de KULAK in Kortrijk
- 3 Jaarboek *De Franse Nederlanden*, nr. 11, 1986, p. 230, 3, over het liedboek zonder titel van Louis Monsterleet (1847-1851). Dit lied werd al vijf jaar na de dood van Tisje Tasje opgeschreven (1842).

3 Orthographe

Plancke n'a apparemment aucune idée de ce qu'est une syllabe ouverte ou fermée. Il est probable qu'il prononçait correctement les mots, mais il écrit *kloster* (klooster, prieuré), *verkoortened* (verkortten, abrégéaient), *plate neuze* (platte neus, nez camus), *kleen mannetje met zyn groote klouffen* (kloefen: klompen, sabots). Romanietje was een *koort* dikke meisje (kort, petite). *Om wie myn betje tarten Europa gelijkt* (taart: pourquoi mon morceau de tarte ressemble à l'Europe). Il n'a pas non plus de notion claire de la dernière lettre des formes verbales. Il écrit *getrouwdt*, *gedroomdt*, achter de vader hem eerst op de been *gestalt* ging hebben (gesteld): pas avant que le père l'ait aidé à se remettre debout; dat mijn dochter meer of honderd duizend frank ryke *zall zyn* (zal): que ma fille sera riche de plus de cent mille francs; die met Tisje nog gern *gehuwdt* hadde (gehuwd was): qui aurait volontiers épousé Tisje; *geleidt waren* (geleid, begeleid, conduit ou accompagné); 't Is dat zy eene *vuilesousse* is (vuilesaus, « mauvaise sauce »): c'est que cette fille est de la mauvaise graine.

Parfois, il écrit *oo* au lieu de *oe*: vader zaliger en moeder : feu le père et (moeder) la mère.

Plancke évite çà et là de commencer un mot par un *j*, de peur qu'il soit prononcé comme *zj*. Il le remplace par *i* ou *y*: ia, ya, Yo, yo (le « Jo » au jeu de balle), ya'k, ya'k, myn kind, ya'ge myn man, ia, myn man.

Contribution à la renaissance de la langue

Gabriel Plancke a relativement bien préservé son flamand parlé, mais a été victime de la politique française, qui tendait à éliminer progressivement le néerlandais de Flandre française en y interdisant toute forme d'enseignement du ou en néerlandais. Des personnalités comme Renaat Despicht (1870-1960) ont pallié cette lacune de l'enseignement par l'étude personnelle. Despicht a même obtenu une chaire de professeur de néerlandais à part

entière à l'Université catholique de Lille. Même réussite pour Maxime Deswarte, son successeur. Rien de semblable pour Gabriel Plancke. Peut-être celui-ci a-t-il gardé de ses leçons de catéchisme quelques notions de sa langue maternelle, mais beaucoup trop peu pour l'écrire correctement. Son orthographe est tantôt celle de Des Roches, tantôt celle de De Vries & te Winkel, selon les textes néerlandais dont il copie des mots.

En revanche, dans les entretiens qu'on a recueillis de lui, Plancke démontre qu'il possède un riche vocabulaire flamand, s'exprime avec aisance et utilise des tournures vivantes. Il est très représentatif de ces nombreuses personnes qui ont oeuvré à la renaissance de la langue dans l'entre-deux-guerres dont nous trouvons des exemples dans l'essor du théâtre en langue néerlandaise, dans la publication de revues telles que *de Vlaemsche Stemme* (La Voix flamande), *De Torrewachtere* (La Vigie), *Le Beffroi de Flandre* ou *Le Lion de Flandre*, ou encore dans le *Vlaams Verbond van Frankrijk* (Ligue flamande de France). Gabriel Plancke, avec ses *Tisje Tasje's Almanakken* et la *Tisje Tasje's Leven* incluse dans ces almanachs, mérite qu'on lui reconnaisse un rôle dans ce mouvement de renouveau.

Le « Lexicon » complet se trouve sur le site de Ons Erfdeel vzw (www.onserfdeel.be) et dans le blog des annales *De Franse Nederlanden-Les Pays-Bas Français* (dfnlpfblog.onserfdeel.be). La version imprimée de ce texte intégral peut être obtenue gratuitement à l'achat d'un exemplaire des annales, moyennant demande adressée à la rédaction des annales (Murissonstraat 260, B-8930 Rekkem). ■

—Traduit du néerlandais par J.M. Jacquet

- 1 La recherche de cette date exacte est due à Jean Vanelle, ancien maire de Buysseure.
- 2 Les quatre derniers poèmes ont été repris par J.M. Pierens dans un manuscrit qui fait partie des archives de la bibliothèque des Pays-Bas français à la KULAK de Courtrai
- 3 *Annales Les Pays-Bas Français*, n° 11, 1986, p. 230, 3, sur le chansonnier sans titre de Louis Monsterleet (1847-1851). La chanson citée y a été consignée dès 1847, cinq ans seulement après la mort de Tisje Tasje.